

ВІДГУК

офіційного опонента доктора педагогічних наук, професора

Кучинської Ірини Олексіївни

на дисертацію *Ломакіної Галини Іванівни*

**“Виховання старшокласників як суб’єктів громадянського суспільства
у позакласній діяльності”**,

подану до захисту на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних
наук

за спеціальністю 13.00.07 – теорія і методика виховання

Суттєві зрушення, що відбуваються у різних сферах суспільно-політичного життя держави, актуалізують педагогічні дослідження, спрямовані на вивчення складних процесів виховання старшокласників як суб’єктів громадянського суспільства, підготовку їх до активної громадської, політичної діяльності, до самореалізації як у професійному, так і особистісному планах в умовах демократичних трансформацій. Дисертаційна робота присвячена надзвичайно актуальній проблемі – становлення й розвитку старшокласників як активних, самостійних і відповідальних суб’єктів громадянського суспільства.

Увага до процесу виховання старшокласників як суб’єктів громадянського суспільства у позакласній діяльності загальноосвітніх навчальних закладів зумовлена як традиційним підходом до здійснення громадянського виховання старшокласників, їх самореалізації, так і суттєвими трансформаціями у соціумі, соціально-політичному та економічному житті. Загальноосвітня школа за своєю місією має адекватно та швидко реагувати на зміни, що відбуваються у суспільстві, знаходити шляхи вирішення проблем та сприяти становленню старшокласників як активних, відповідальних громадян своєї країни. З урахуванням сукупності всіх чинників актуальність дисертаційного дослідження Г. І. Ломакіної не викликає заперечень.

У дисертації переконливо доведено доцільність наукової розробки даного напрямку. Автором підкреслено, що актуальність досліджуваної проблеми посилюється суперечностями між об’єктивними процесами

становлення в нашій державі громадянського суспільства і недостатньою розробленістю теоретичних положень проблеми виховання старшокласників як суб'єктів суспільно-політичного життя, необхідністю проведення системної роботи з визначеної проблеми і недостатнім рівнем технологічної забезпеченості реальної освітньої практики, усвідомленням педагогічними працівниками значущості проблеми та їхньою недостатньою підготовленістю до здійснення фасилітації процесу виховання старшокласників як суб'єктів громадянського суспільства у позакласній роботі. Крім того, необхідність науково-практичного розв'язання проблеми виховання старшокласників як суб'єктів громадянського суспільства зростає у зв'язку з тим, що старшокласники відчують потребу віднайти власну позицію у соціумі, усвідомити себе як учасника суспільно-політичного життя, зрозуміти у цьому контексті власні можливості. Викладені аргументи переконують в актуальності та своєчасності дисертаційного дослідження Г.І. Ломакіної.

Наявність широкого потенціалу позакласної роботи щодо виховання старшокласників як суб'єктів громадянського суспільства сприяє урізноманітненню їх соціального досвіду, встановленню більш тісного і доброзичливого спілкування, задоволенню культурних і духовних потреб, розкриттю творчих можливостей.

Відзначимо, що досліджена проблема, дозволить глибше усвідомити роль виховання старшокласників як суб'єктів громадянського суспільства у подальшому розвитку суспільства та в житті кожної молодої людини, яка починає свій самостійний життєвий шлях; підвищити ефективність виховної системи загальноосвітніх закладів щодо підготовки молоді до майбутнього продуктивного життя.

У дисертаційному дослідженні чітко визначено структуру роботи, логічно побудовано науковий апарат. Автор поставив у роботі цілу низку завдань, які послідовно розв'язує на належному дослідницькому рівні. Ознайомлення з текстом автореферату дисертації дає підстави стверджувати, що за структурою та змістом він відповідає вимогам, що ставляться МОН

України. У тексті автореферату відображено основні положення, зміст, результати і висновки здійсненого Г.І. Ломакіною дисертаційного дослідження. Наголосимо, що зміст автореферату та основні положення дисертації є ідентичними.

Особливо відзначимо цінність першого теоретичного розділу дисертації, у якому осмислено історичну генезу сутності та робочий зміст поняття “громадянське суспільство”; охарактеризовано соціальну, економічну, політичну й духовну сфери суспільного життя та ціннісну основу громадянського суспільства як середовища для самореалізації суб’єкта-громадянина; представлено моделі взаємодії громадянського суспільства і влади, суб’єкта й органів державної влади. Дисертантка використала сучасні підходи до розкриття теоретичних засад зазначеної теми, продемонструвала знання літературних джерел та сучасних наукових розробок із проблеми дослідження. Науковий апарат, методологія дослідження є достатньо структурованими. Важливим для автора дослідження є термінологічна площина. У повній мірі розкрита сутність базових понять дисертації.

Аналіз ступеня дослідженості проблеми вимагав від автора опрацювання значного масиву педагогічної, психологічної, соціологічної літератури. Справедливо наголошується, що історико-педагогічна спадщина, сучасні наукові дослідження свідчать про необхідність підготовки старшокласників до самостійної, творчої, плідної, успішної життєдіяльності, включення процесу формування якостей громадянина в загальну систему виховання.

Логічно виправданою є спроба дисертантки на основі вивчення теоретичних джерел та особливостей сучасної соціокультурної практики уточнити сутність поняття “старшокласник як суб’єкт громадянського суспільства”, що слугувало підґрунтям для розробки процесуальних аспектів вирішення поставлених у дисертації завдань. У роботі подано характеристику пріоритетних якостей старшокласника як суб’єкта – активності, самостійності,

відповідальності. Аналіз науково-педагогічних доробків вітчизняних та зарубіжних вчених, а також емпіричного педагогічного досвіду в контексті досліджуваної дисертанткою проблеми уможливив констатацію недостатньої уваги висвітленню ролі старшокласника як суб'єкта громадянського суспільства у демократичних перетвореннях в Україні.

Заслуговує на увагу вивчення реального стану вихованості старшокласників як суб'єктів громадянського суспільства та здійснення діагностики рівня сформованості усіх критеріїв досліджуваного феномену та їх показників (параграф 2.1.). На основі якісного аналізу отриманих даних на констатувальному етапі експерименту дисертанткою виокремлено та схарактеризовано високий, середній та низький рівні вихованості старшокласників як суб'єктів громадянського суспільства.

Особливий наголос варто зробити на практичній значущості здійсненого дослідження: дисертанткою розроблені й упроваджені у практику роботи загальноосвітніх навчальних закладів авторська технологія виховання старшокласників як суб'єктів громадянського суспільства у позакласній діяльності; інструментарій діагностування стану вихованості досліджуваного феномену. Розроблена технологія виховання старшокласників як суб'єктів громадянського суспільства у позакласній діяльності представлена цільовим (мета та завдання), концептуальним (методологічні підходи, принципи, суб'єкти технологічного процесу), змістовим (змістові блоки), процесуальним (технологічна логіка, організаційно-педагогічні умови, форми і методи виховної взаємодії) та аналітико-результативним (критерії й показники вихованості, діагностичний інструментарій, очікуваний результат) складниками. Значну увагу приділено розкриттю процесуального складника технології виховання старшокласників як суб'єктів громадянського суспільства у позакласній діяльності, у якому опанування змістовими блоками здійснюється покроково, згідно з технологічною логікою (етапами) виховної взаємодії.

Детальне представлення кожного із складників розробленої моделі

дозволило автору логічно і цілеспрямовано побудувати експериментальну роботу щодо виховання старшокласників як суб'єктів громадянського суспільства у позакласній діяльності. Результати експериментальної роботи подано автором виважено, впевнено й аргументовано.

Визначення сутнісних характеристик якостей громадянина-суб'єкта, основних підходів до вирішення зазначеної проблеми в науковій літературі дозволило автору обґрунтувати організаційно-педагогічні умови виховання старшокласників як суб'єктів громадянського суспільства у позакласній діяльності, по-перше, підготовка педагогів до фасилітації процесу виховання старшокласників як суб'єктів громадянського суспільства, по-друге, сприяння проявам активності учнівської молоді у самопізнанні, самовизначенні, самореалізації та саморозвитку як суб'єктів соціальної, духовної, економічної та політичної сфер життя громадянського суспільства, по-третє, організація діяльності старшокласників у всіх сферах життя громадянського суспільства, сприяння набуттю ними досвіду суспільної взаємодії.

Роботу посилює аналіз суттєвих недоліків у підготовці педагогів до фасилітації процесу виховання старшокласників як суб'єктів громадянського суспільства. Саме тому науково-практичну значущість має розроблена і впроваджена автором Програма підготовки педагогічних працівників до фасилітації становлення старшокласників як суб'єктів громадянського суспільства. Програма складається з трьох модулів: "Суспільно-гуманітарні аспекти виховання старшокласників як суб'єктів громадянського суспільства у позакласній діяльності", "Психологічні засади виховання старшокласників як суб'єктів громадянського суспільства", "Технологія виховання старшокласників як суб'єктів громадянського суспільства у позакласній діяльності". Дисертантка акцентує увагу на важливості підготовки педагогів для подальшої організації діяльності старшокласників у всіх сферах життя громадянського суспільства з метою сприяння набуттю ними досвіду суспільної взаємодії.

Сформульовані на теоретичному рівні основні наукові позиції

дисертанта були якісно перевірені на емпіричному рівні, про що свідчить зміст другого розділу дисертаційної роботи. Сумлінне ставлення дослідника до експериментальної частини наукового пошуку відбилося на його результатах.

Заслуговує на схвалення пропозиція автора щодо включення підлітків в активну діяльність через організацію у позакласній роботі різноманітних клубів, об'єднань, через тісну взаємодію з місцевою громадою.

Переконливо доводиться ефективність різноманітних занять і заходів, що проводилися в ході впровадження авторської технології виховання старшокласників як суб'єктів громадянського суспільства, які дали можливість розкрити старшим підліткам орієнтири і шляхи для самовдосконалення самого себе, задля оволодіння якостями, необхідними для самореалізації та досягнення успіху.

Результати експерименту показують, що автор на основі реалізації висунутих завдань довів ефективність розробленої технології, форм і методів роботи щодо виховання старшокласників як суб'єктів громадянського суспільства у позакласній діяльності. Достовірність результатів дослідження забезпечувалась чіткими теоретичними та методичними позиціями автора, визначенням змісту, вибором форм і методів, адекватних меті, предмету та завданням дослідження, достатньою апробацією його результатів. Висновок, зроблений дисертантом, впливає з усього проведеного ним дослідження і є об'єктивним, чітким, належним чином аргументованим.

Підкреслюючи позитивні сторони дисертації, водночас маємо висловити деякі зауваження:

1. Робота виграла б, якщо б у ній був представлений більш повний аналіз історико-виховних особливостей розвитку ідей громадянського виховання в Україні у другій половині XIX-XX століть .

2. Доцільним був би більш ретельний аналіз програм позакласних курсів, підручників і програм із громадянської освіти.

3. На наш погляд, доцільно було б охарактеризувати форми взаємодії

сім'ї та позакласної діяльності загальноосвітніх шкіл.

4. Вважаємо, що необхідно пояснити, яким чином обирались критерії вихованості старшокласників як суб'єктів громадянського суспільства.

5. Характеризуючи громадянське суспільство як ключову категорію, бажано було більш детально висвітлити педагогічні чинники, які опосередковано вплинули на процес дезінтеграції українського суспільства у 2014 р., актуальні виклики відповідно до регіонів, де відбувався формувальний експеримент та представити регіональні особливості формування досліджуваної якості з проєкцією на сучасні суспільні проблеми і запити.

6. Характеризуючи цінності демократичного суспільства, варто охарактеризувати толерантність як базову і актуальну для українських реалій цінність та більш детально зупинитися на понятті «патріотизм», проблемах, які сьогодні виникають у цьому аспекті.

7. Доцільно було б, крім авторської технології, розкрити й інші, які використовувались у ході дослідження, труднощі під час їх використання і їх подолання та визначити найбільш перспективні для виховання старшокласників як суб'єктів громадянського суспільства.

Водночас висловлені зауваження мають переважно дискусійний характер, не стосуються сутності основних положень і результатів дисертаційного дослідження і суттєво не впливають на високу оцінку поданої на захист роботи, її загальний рівень. Висновки і положення, що винесено на захист, є доведеними і обґрунтованими належним чином. Дисертація є завершеним, оригінальним і самостійним дослідженням, яке в повному обсязі вирішує поставлене наукове питання. Результати дослідження доцільно використовувати в навчально-виховному процесі загальноосвітніх шкіл, у позашкільних закладах, у процесі підготовки та перепідготовки педагогічних працівників.

Дисертація Г.І. Ломакіної «Виховання старшокласників як суб'єктів громадянського суспільства у позакласній діяльності» відповідає вимогам

щодо дисертаційних робіт, поданих на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук (пункти 9, 11, 12, 13 “Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника”, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567), а її авторка, Галина Іванівна Ломакіна, заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.07 – теорія і методика виховання.

Офіційний опонент:
доктор педагогічних наук, професор

Кучинська І.О.

підпис д.пед.н., проф. Кучинської І.О.

засвідчує

Вчений секретар Кам'янець-Подільського національного університету
ім. Івана Огієнка

к.п.н

Коваленко Н.Д.

*Відрук необхідний до
силу, вчимої року 11.09.2017*